

บทบาทของประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องไต หมู่บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย
Roles of Tum Home Pi Nong Tai Tradition of Na Pa Nad Village,
Khao Kaew Sub-District, Chiang Khan District, Loei Province

จันทกานต์ บุตรจันทร์¹ ณัฐริกา ทรงภัยเดช² วรางคณา ทวีวรรณ³

E-mail: 2580aon@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบทบาทของประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องไต ของชาวไทยดำหมู่บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ผู้รู้ ปรากฏท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่รัฐ จำนวน 10 คน วิเคราะห์ และตีความข้อมูลโดยใช้แนวคิดบทบาทคติชนวิทยา ประเพณีประติสัมพันธ์ และแนวคิดโลกาภิวัตน์

ผลการศึกษาพบว่าเมื่อโลกาภิวัตน์เข้ามาส่งผลให้ชาวไทยดำเกิดความตระหนัก ปรับตัวสู่กระแสการท่องเที่ยว และในขณะเดียวกันก็มีสำนึกในเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมของตนเอง ส่งผลให้ชาวไทยดำสร้างเครือข่ายกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำในพื้นที่ประเทศไทย และพื้นที่ต่างประเทศ สร้างสรรค์ประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องไตขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2540 โดยประเพณีดังกล่าวมีบทบาทสำคัญ 4 ประการ ดังนี้ 1) ประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องไตกับบทบาทการสร้างสำนึก และความสามัคคีในกลุ่มไทดำ 2) ประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องไตกับบทบาทการสร้างเครือข่ายทางสังคม 3) ประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องไตกับการนำเสนออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม 4) ประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องไตกับบทบาทการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชน

นับได้ว่ากระแสโลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องไต ซึ่งเป็นพื้นที่ในการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวไทยดำ การสร้างสำนึก และความสามัคคีของกลุ่มชาติพันธุ์ ในขณะเดียวกันก็เกิดการช่วงชิงประเพณีเพื่อประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว ส่งผลให้ชาวไทยดำมีพื้นที่ทางสังคมในจังหวัดเลยได้อย่างโดดเด่น

คำสำคัญ: ประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องไต อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ โลกาภิวัตน์ หมู่บ้านนาป่าหนาด เลย

Abstract

This article aims to present the roles of Tum Home Pi Nong Tai Tradition of Tai Dam people in Na Pa Nad Village, Khao Kaew Sub-district, Chiang Khan District, Loei Province amid the globalization trend. The data was collected from documents and field study by interviewing knowledgeable people and government officials, totaling 10 informants. The obtained data was analyzed and interpreted by using folklore role concepts, artificial tradition, and the concept of globalization.

The results of the study found that when globalization came into effect, Tai Dam people became aware of adapting to the tourism trend as well as having a sense of preservation of their own culture. As a result, Tai Dam people created a network with the Tai Dam ethnic group in Thailand and in foreign countries in 1997. There were 4 important roles of Tum Home Pi Nong Tai Tradition as follows: 1) Tum Home Pi Nong Tai Tradition and the role of creating awareness and unity in the Tai Dam group; the role of building a social network, 3) Tum Home Pi Nong Tai Tradition and cultural identity presentation, and 4) Tum Home Pi Nong Tai Tradition and the role of community cultural tourism.

It can be considered that globalization led to the creation of Tum Home Pi Nong Tai Tradition as the platform to present the identity of Tai Dam people and to raise awareness and unity of ethnic groups. At the same time, there was a controversy over the tradition for the benefit of tourism; Tai Dam people had outstanding social space in Loei Province.

Keywords: Tum Home Pi Nong Tai tradition, ethnic identity, globalization, Na Pa Nad village, Loei

^{1, 2} นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

³ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

ความนำ

ไทดำนั้นเป็นชนชาติไท หรือไท เป็นกลุ่มคนไทยกลุ่มหนึ่งที่มีถิ่นฐานดินแดนอยู่แคว้นสิบสองจุไทย หรือที่เรียกว่าอาณาจักรสิบสองจุไทย ดินแดนนี้ปัจจุบันอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศเวียดนามภายใต้การปกครองของประเทศสังคมนิยมเวียดนาม ดินแดนสิบสองจุไทยในอดีตมีศึกสงครามอยู่เนืองๆ ไทดำจึงอพยพออกจากดินแดนนี้หลายครั้ง อันเนื่องจากหลบหนีภัยสงครามหลายครั้งนี้จึงกระจายไปยังประเทศต่างๆ ทั้งไทย เวียดนาม สปป.ลาว (เพชรตะบอง ไพศุณย์, 2563: 1) ส่วนไทดำที่อยู่ในพื้นที่ประเทศไทย โดยเฉพาะหมู่บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลยนั้นเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำเพียงแห่งเดียวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในอดีตชาวไทดำกลุ่มนี้ในระยะแรกถูกกวาดต้อนมาถึงกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งหลักแหล่งที่บ้านหมื่นคลองสนามแจง จังหวัดลพบุรี จนกระทั่ง 8-9 ปี ต่อมาเจ้าเมืองบริขันธ์มณฑลอุบลราชธานีกลับไปยังเมืองเชียงขวางตามเดิม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ก็ทรงยินยอมให้ชาวไทยดำอพยพกลับไปตามคำร้องขอ เมื่อเดินทางมาถึงเมืองหล่ม เจ้าเมืองบริขันธ์ปล่อยให้ชาวไทดำกลุ่มนี้อยู่ที่เมืองหล่ม เนื่องจากช่วงนั้นลาวมีปัญหาในการเจรจากับฝรั่งเศส ด้วยเหตุนี้ไทดำจึงตั้งหลักแหล่งอยู่บ้านห้วยปูน ตำบลน้ำค้อ อำเภอหล่มสัก นานประมาณ 16 ปี ต่อมาเมื่อชาวฝรั่งเศสได้มาขออนุญาตจากฝ่ายไทย เพื่อนำราษฎรที่ตกค้างกลับไปยังประเทศลาว ชาวไทยดำกลุ่มนี้จึงได้เดินทางกลับไปยังเชียงขวาง ครั้นไปถึงเมืองเชียงขวางแล้วพบว่าเชียงขวางไม่เหมาะสมที่จะตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่ จึงชักชวนกันอพยพกลับมาตั้งเมืองหล่มสักตามเดิม โดยเดินทางข้ามน้ำโขงมาขึ้นฝั่งที่บ้านสงาว อำเภอปากชม จากนั้นเดินทางต่อมาบ้านปากปัด นาค้อ ท่วม และได้อพยพมาตั้งหลักแหล่งที่บ้านนาป่าหนาด เนื่องจากเห็นว่าทำเลดี และมีแหล่งหาอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ โดยอพยพมาเมื่อปี พ.ศ. 2448 จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 15 ครัวเรือน และให้ชื่อหมู่บ้านว่า บ้านนาป่าหนาด ตามชื่อต้นหนาดที่มีอยู่มากมายในบริเวณนั้น (ดาร์รัตน์ เมตตาริกานนท์ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2529: 126)

จะเห็นว่าชาวไทดำ บ้านนาป่าหนาด ได้เข้ามาอยู่ในพื้นที่อำเภอเชียงคานได้ประมาณร้อยกว่าปีมาแล้วซึ่งกาลเวลาส่งผลให้ชาวไทดำบ้านนาป่าหนาดมีความเปลี่ยนแปลง ดังที่ (เพชรตะบอง ไพศุณย์, 2553: บทคัดย่อ) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อ และวัฒนธรรมในด้านประเพณี ยังดำรงอยู่ ส่วนด้านการทอผ้า การแต่งกาย บ้านเรือนมีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ชาวไทดำได้มีการปรับตัวเข้ากับบริบททางสังคมของชาวจังหวัดเลย โดยเฉพาะบริบทในด้านการท่องเที่ยวตามกระแสโลกาภิวัตน์พร้อมกับสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมของตนเอง

หมู่บ้านวัฒนธรรมไทดำ ได้เปิดหมู่บ้านเพื่อเป็นพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ และอนุรักษ์วัฒนธรรมไทดำ และการท่องเที่ยว ตั้งแต่ปี 2539 มีการก่อตั้งศูนย์วัฒนธรรมคนไทดำบ้านนาป่าหนาดขึ้น โดยมี ดร.เพชรตะบอง ไพศุณย์ ในตำแหน่งผู้อำนวยการ การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดเลยร่วมกับชุมชนไทดำ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเลยได้จดทะเบียน “สมาคมอนุรักษ์วัฒนธรรมไทดำเลย” โดยมีนายพิศ ช้อนเปีย และนายกร ไพศุณย์ เป็นประธาน และเป็นวิทยากรประจำในช่วงแรก ถือได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านนาป่าหนาดได้เปิดหมู่บ้านสู่การท่องเที่ยวแก่บุคคลภายนอกอย่างเป็นทางการตั้งแต่นั้นมา (กร ไพศุณย์, สัมภาษณ์ 11 กันยายน 2565) มีการจัดการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ ในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ กิจกรรมสาธิตทางวัฒนธรรม มีการสร้างสรรค์งานตุ้มโฮมพื้น้องไทดำขึ้นเพื่อสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับไทดำในพื้นที่อื่นๆ ทั้งในประเทศไทย และต่างประเทศ

งานตุ้มโฮมพื้น้องไท ได้ประกอบสร้างขึ้นในปี 2540 ที่ศูนย์วัฒนธรรมคนไทดำ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ชาวไทดำบ้านนาป่าหนาดได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ในรัชสมัยล้านเกล้ารัชกาลที่ 5 ตรงกับวันจักรี และวันรำลึกพระมหากษัตริราชในราชวงศ์จักรี เพื่อให้พื้น้องไทดำบ้านนาป่าหนาด และพื้น้องในพื้นที่อื่นๆ เช่น ไทดำจากจังหวัดเพชรบุรี ไทดำจากบ้านน้ำกุ่ม สปป.ลาว มาร่วมพบปะสังสรรค์กันเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลด้านวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน โดยกำหนดจัดในวันที่ 6 เมษายนของทุกปี ในงานประเพณีมีกิจกรรมบายศรีสู่ขวัญกิจกรรมการแสดงต่างๆ เช่น การจัดให้มีขบวนแห่ การฟ้อน การจัดนิทรรศการ และการจำหน่ายสินค้า การสาธิตทางวัฒนธรรม ตลอดจนการพูด และการแต่งกายชุดไทดำ (เพชรตะบอง ไพศุณย์, สัมภาษณ์ 2555) จะเห็นว่างานตุ้มโฮมไทดำเป็นพื้นที่จัดแสดง และผลิตซ้ำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทดำ ชาวไทดำได้นำเสนอตัวตนผ่านประเพณี พิธีกรรม และการแสดงออกทางวัฒนธรรม ดังนั้นประเพณีตุ้มโฮมได้มีบทบาทสำคัญต่อชาวไทดำในพื้นที่ประเทศไทย และพื้นที่ สปป.ลาว เพื่อนำเสนออัตลักษณ์ และสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ ดังต่อไปนี้

บทบาทของประเพณีตุ้มโฮมพื้น้องไทต่อชาวไทดำ หมู่บ้านนาป่าหนาด

1. ประเพณีตุ้มโฮมพื้น้องไทกับบทบาทการสร้างสำนึก และความสามัคคีในกลุ่มไทดำ

หากพิจารณาในแง่ประวัติการอพยพเข้ามาของชาวไทดำในพื้นที่จังหวัดเลยจะเห็นว่าได้อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่จังหวัดเลยร้อยกว่าปีมาแล้ว ชาวไทดำได้มีการปรับตัวให้เข้ากับบริบททางสังคมวัฒนธรรม และพบว่าวัฒนธรรมไทดำบางอย่างเริ่มเลือนหายไป ผสมกับนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดเลย ส่งผลให้ชาวไทดำเกิดสำนึกที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมไทดำของตน ดังนั้น

จึงก่อตั้งศูนย์วัฒนธรรมไทดำขึ้นในปี 2539 เพื่ออนุรักษ์ เผยแพร่วัฒนธรรมต่อภายนอก และในปี 2540 ชาวไทดำบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย ได้จัดประเพณีต๋มโฮมพี่น้องไท หรือเรียกว่า “วันรวมญาติ” ซึ่งเป็นประเพณีที่รวมชาวไทดำในพื้นที่ต่างๆ ได้มาร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ ปกป้องหรือกันในเรื่องของวัฒนธรรมไทดำของแต่ละพื้นที่ว่าดำรงอยู่หรือมีการปรับเปลี่ยนอย่างไร จะมีแนวทางอนุรักษ์ และฟื้นฟูให้คงอยู่อย่างไรในการต๋มโฮมแต่ละครั้งผู้ใหญ่จะบอกกล่าวให้ลูกหลานของตนเองมารับฟังการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาวไทดำในพื้นที่อื่นๆ ด้วย (กร ไพศุณย์, สัมภาษณ์ 2565) ซึ่งในวันต๋มโฮม พี่น้องไทดำนี้ จัดขึ้นที่ศูนย์วัฒนธรรมคนไทดำ บ้านนาป่าหนาด ชาวไทดำที่มาร่วมงานจะสวมเสื้อผ้าชุดประจำชาติพันธุ์ มีการจัดสาธิตทางวัฒนธรรม จำหน่ายสินค้าของกลุ่มชาติพันธุ์ การแสดง การละเล่น พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ตลอดจนการประกอบอาหารกลุ่มชาติพันธุ์ในงาน เช่น แก้วอด แกงหน่อไม้ส้ม และจับผัก ในงาน

จะเห็นได้ว่าในวันรวมญาติหรือต๋มโฮมพี่น้องไทดำนี้ เป็นงานเชิงสัญลักษณ์ที่สร้างสำนึกถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ แสดงถึงตัวตน และอัตลักษณ์ว่าในพื้นที่จังหวัดเลยยังมีกลุ่มชาติพันธุ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมชาวไทเลย ซึ่งพยุพพร นนทวิศรุต (2555) กล่าวว่าเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อต่อรองเชิงชาติพันธุ์ ดังความว่าการจัดงานโฮมไทดำเป็นการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำต่างๆ ในพื้นที่ประเทศไทยและลาวได้มาร่วมงาน เช่น ไทดำจากจังหวัดเพชรบุรี ไทดำจากบ้านน้ำกุ่ม สปป.ลาว และไทดำบ้านนาป่าหนาด ได้มาร่วมพบปะสังสรรค์ ร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญ และมีการจัดกิจกรรมการแสดงต่างๆ ของชาวไทดำ เช่น การจัดให้มีขบวนแห่ การฟ้อน การจัดนิทรรศการการขายสินค้า การสาธิตทางวัฒนธรรม ตลอดจนการพูดและการแต่งกายชุดไทดำ เหล่านี้นอกจากเป็นการ นำอัตลักษณ์ของกลุ่มตนมาผลิตซ้ำเพื่อดำรงความเป็นชาติพันธุ์ไทดำ และยึดโยงความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำให้มีความแน่นแฟ้นแล้ว จะเห็นว่ากลุ่มดังกล่าวมีสำนึกร่วมในประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์โดยเชื่อว่า กลุ่มของตนนั้นมีรากเหง้าจากเถียนเปียนฟู และถูกกวาดต้อนมาผืนแผ่นดินไทยด้วยเหตุผลของสงคราม ดังข้อความว่า “ฮิตไตเฮาต่างบ้านต่างเฮ็ดบ่คือกัน แต่หัวใจมันแล้วแม่นอันเดียว ฮิตไตเดียวกันมาแต่เมืองเถียนเปียนฟูอันเดียวกัน”

การจัดงานประเพณีต๋มโฮมพี่น้องไทดำของชาวไทดำยังนำมาซึ่งความสามัคคีของคนในชุมชนดังที่กร ไพศุณย์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ก่อนจัดงานมีการแบ่งหน้าที่ในการในการเตรียมงานโดยได้รับมอบหมายจากประธานศูนย์ เช่น การประสานงานกับกลุ่มพี่น้องไทดำ การเตรียมการต้อนรับ จัดที่พัก การจัดขบวนแห่ การฟ้อนรำ ฝ่ายพิธีกรรม การละเล่นต่างๆ ด้านอาหาร และด้านการจำหน่ายสินค้า (กร ไพศุณย์, สัมภาษณ์ 2565) นอกจากนั้นยังได้รับความร่วมมือจากภาครัฐเข้ามาร่วมในพิธีเปิดงาน ต้อนรับประธานในพิธี รวมถึงพิธีการต่างๆ ในบางปีหน่วยงานทางวัฒนธรรมก็เข้าร่วมพิธีเปิด

ภาพที่ 1 การจัดงานประเพณีต๋มโฮมพี่น้องไทดำชาวไทดำ

ที่มา: <https://gotoloei.com/วิถีชีวิต/ประเพณีต๋มโฮมพี่น้องไท-ต๋มโฮมพี่น้องไท>

จะเห็นได้ว่าการจัดประเพณีต๋มโฮมไทดำนั้น ไม่สามารถกระทำด้วยกลุ่มคนกลุ่มเดียวได้ จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชน และคนนอกชุมชน เช่น หน่วยงานภาครัฐที่ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ คือ เทศบาลตำบลเขาแก้วที่เข้ามาช่วยอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ ของการทำการกิจกรรมอย่างเต็มที่ และนอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอื่นที่เข้ามาสนับสนุนในด้านการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องถือว่าประเพณีต๋มโฮมไทดำ ได้เป็นประเพณีที่สร้างสำนึกในชาติพันธุ์ และเสริมสร้างความสามัคคีของคนในชุมชนไทดำด้วยกันเองทั้งในชุมชน และกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำในพื้นที่อื่นๆ ด้วย

2. ประเพณีต๋มโฮมพี่น้องไทดำกับบทบาทการสร้างเครือข่ายทางสังคม

ดังที่ได้กล่าวในตอนต้นว่าประเพณีต๋มโฮมไทดำได้สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในกลุ่มคนไทดำในพื้นที่ และนอกพื้นที่ รวมไปถึงหน่วยงานต่างๆ ในท้องถิ่นได้เข้ามาสนับสนุน แสดงให้เห็นว่าประเพณีต๋มโฮมได้สร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก ดังนี้

2.1 เครือข่ายภายใน เป็นการสร้างเครือข่ายภายในชุมชนโดยมีชาวไทดำ บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว เทศบาลตำบลเขาแก้ว และโรงเรียนเขาแก้ววิทยาสรรพ์ รวมไปถึงคนในชุมชนที่เข้ามาเป็นกำลังหลักในการจัดประเพณีต๋มโฮมพี่น้องไทดำทั้งในด้านการเตรียมงาน เตรียมสถานที่ รูปแบบกิจกรรม หรือวัฒนธรรมต่างๆ ที่จะนำเสนอให้กับผู้ที่มาเข้าร่วมประเพณีได้รับรู้

2.2 เครือข่ายภายนอก เป็นการสร้างเครือข่ายโดยมีชาวไทดำที่อยู่ในประเทศ ต่างประเทศได้เข้ามามีส่วนร่วมใน ประเพณีต๋มโฮม ได้แก่ สปป.ลาว เวียดนาม สหรัฐอเมริกา มีบทบาทในการเข้าร่วมกิจกรรม ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ต่าง ๆ ดังที่ กร ไพศุญย์ (สัมภาษณ์ 2565) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ชาวไทดำที่อยู่ต่างประเทศได้เข้ามาเพื่อที่จะปรึกษา แลกเปลี่ยนวัฒนธรรม เป็นการเติมเต็มแลกเปลี่ยนความรู้ให้กับพี่น้องในชุมชน

นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนและดำเนินกิจกรรม เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเลย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จังหวัดเลย

การสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกดังกล่าว เป็นการประสานความร่วมมือ การสนับสนุน การดำเนินงาน ประเพณีต๋มโฮมพี่น้องไทดำจากภาครัฐและเอกชน ส่งผลให้ประเพณีไทดำได้รับการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เป็นที่ยอมรับในระดับ ท้องถิ่นและระดับประเทศ ถือได้ว่าชาวไทดำได้ประกาศตัวตนในสังคม จังหวัดเลย และพื้นที่อื่นๆ ในประเทศไทย

3. ประเพณีต๋มโฮมพี่น้องไทดำกับการนำเสนออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

ในงานประเพณีต๋มโฮมพี่น้องไทดำ มีกิจกรรมสำคัญ ได้แก่ นิทรรศการสาธิตวัฒนธรรมไทดำ เช่น สาธิตการทอผ้า การชม การแสดงเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวไทดำ นิทรรศการทอผ้า (ชิ้นงานหาญ) การสาธิตการทำอาหาร และชิมอาหารพื้นบ้านของไทดำ การ ทำพิธีกรรมของชาวไทดำ เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญให้แก่พี่น้องไทดำจากพื้นที่อื่นๆ ที่มาร่วมงาน พิธีกรรมแชปาง ซึ่ง กร ไพศุญย์ (สัมภาษณ์ 2565) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า พิธีกรรมแชปาง หรือการพ้อนแคนเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุดในงานประเพณีต๋มโฮมไทดำ เพราะ เป็นพิธีกรรมที่แสดงความเคารพต่อหมอมด หมอมนต์ ประจำหมู่บ้านของชาวไทดำบ้านนาป่าหนาด การละเล่นแชปางเป็นการฉลอง ความอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้านมักจะทำพิธีในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 3 และเดือน 6 จะขับร้องรำยมนต์เป็นทำนอง เพื่อเชิญผีसागเทวดามา รับเครื่องเซ่นที่ต้นปาง เป็นการเฝ้าไร่เพื่อความรื่นเริง มีกระบอกไม้ไผ่ โห่ ฉาบ กลอง และไม้ตะแลบแก็บ เป็นเครื่องประกอบจังหวะใน การเต้นรำ อีกทั้งยังมีสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทดำคือการแต่งกาย ซึ่ง นิรัช สุดสังข์ และอิสริยาภรณ์ ชัยกุลลาบ (2562: 87-88) ได้กล่าวถึงการแต่งกายของชาว ไทดำไว้ว่า ชาวไทดำสวมใส่ผ้าฝ้าย และผ้าไหม โดยผ้าฝ้ายจะนิยมใส่ได้ทั้งเสื้อ และ ผ้าซิ่น ส่วนผ้าไหมจะทอเฉพาะผ้าซิ่น ในอดีตผ้าฝ้ายได้มาจากต้นฝ้ายที่นิยมปลูกเองในจังหวัดเลย เพื่อเป็นอาชีพ การทอผ้าถือเป็น อาชีพดั้งเดิมของชาวไทดำ และคนในจังหวัดเลย โดยนำดอกฝ้ายมาทำเป็นเส้นด้ายไว้ใช้ทอผ้าสำหรับตัดเย็บเสื้อผ้าใส่เองมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จนเกิดความรู้ ประสบการณ์ เกิดการพัฒนาความสามารถสะสมเป็นองค์ความรู้สืบทอดกันมาสู่ลูกหลาน

จากการทอผ้าใช้เองในครัวเรือนเกิดการซื้อขายแลกเปลี่ยนผ้าทอกันเองทั้งในชุมชน และนอกหมู่บ้าน จนในปัจจุบันผ้าทอ มือของไทดำนาป่าหนาดได้กลายเป็นสินค้าที่สร้างรายได้ให้กับครัวเรือน สำหรับความแตกต่างของการใช้ผ้าฝ้ายและผ้าไหมของชาวไทดำนั้น การนุ่งผ้าซิ่นไหมในอดีตเชื่อว่าไหมเป็นวัสดุธรรมชาติที่มีราคาแพงเหมาะกับสตรีชั้นสูงของประเทศลาวสำหรับปัจจุบันมีการ พัฒนานำไหมมาทอเป็นผ้าซิ่นนางหาญนิยมใส่สำหรับออกงาน หรือการค้าเพื่อธุรกิจ ผู้หญิงจะใส่ผ้าซิ่นลายแดงโมโนในชีวิตประจำวัน ส่วน ผ้าซิ่นลายนางหาญจะสวมใส่สำหรับงานพิธีกรรม และผู้ชายจะใส่เสื้อฮิองเกงสีดำ ส่วนผ้าซิ่นลายแดงโมโนไม่นิยมการทอด้วยไหม ทั้งนี้ไม่พบการทอผ้าที่ทำจากเครื่องจักรเนื่องจากจังหวัดเลยเป็นจังหวัดขนาดเล็กไม่เทียบเท่ากับจังหวัดขนาดใหญ่ จึงทำให้เศรษฐกิจเป็นไป อย่างราบเรียบ จึงไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องจักร (กร ไพศุญย์, สัมภาษณ์ 2565) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของการแต่งกายของชาวไทดำ ไว้ว่า ทำไมชาวไทดำถึงนิยมแต่งกายด้วยชุดสีดำ เนื่องจากสีดำทำให้ไม่เปื้อนง่าย และใส่ได้หลายวันสามารถที่จะใส่ทำงานได้อย่างสะดวก การทำงานของชาวไทดำที่กล่าวมาคือ การทำไร่ ทำนา และการทำเกษตร

ซึ่งการนำเสนอดังกล่าว ล้วนแต่เป็นการนำเสนอวัฒนธรรมของชาวไทดำซึ่งเป็นวิถีชีวิต ภูมิปัญญาของชาวไทดำ และเป็น การนำอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำมาผลิตซ้ำ เพื่อดำรงความเป็นชาติพันธุ์ แต่ปัจจุบันวิถีชีวิตบางอย่างก็ได้มีการเปลี่ยนแปลง ไปตามยุคตามสมัย ดังที่ (เพชรตะบอง ไพศุญย์, 2553) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมของไทดำในประเทศไทยในดานความเชื่อ และพิธีกรรม ยังดำรงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง สวนด้านประเพณีการทอผ้า การแต่งกาย และบ้านเรือนมีการเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากเกิดการ เปลี่ยนแปลงทางสังคม ชาวไทดำจึงต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย และการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นเมื่อถึงวันสำคัญชาวไทดำจึงถือเป็น โอกาสสำคัญที่แสดงออกซึ่งวัฒนธรรมทางด้านการแต่งกาย ภาษา อาหาร ประเพณี และพิธีกรรม

นอกจากนั้น นับได้ว่าประเพณีต๋มโฮมเป็นประเพณีที่พี่น้องชาวไทดำใช้เป็นพื้นที่ในการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวไทดำให้ ผู้มาร่วมงาน และนักท่องเที่ยวได้เห็นอย่างชัดเจน การจัดงานต๋มโฮมพี่น้องไทดำถือเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายให้เห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์ ไทดำในพื้นที่ประเทศไทยมีตัวตน และจุดยืนบนพื้นที่แห่งใหม่ เช่นเดียวกับชาวขมุในอำเภอเวียงแก่นที่พบว่าชาวขมุริมโขงก็ได้ที่จะ ปรับตัว หรือสร้างอัตลักษณ์ใหม่เพื่อใช้ในการสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับพวกเขาเพียงด้านเดียว แต่ในขณะเดียวกันพวกเขาก็พยายาม สร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อใช้ในการแสดงออกของ อัตลักษณ์ ความเป็นชาติพันธุ์และการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมหรือเครือข่ายของ ชาวขมุ เพื่อให้ชาวขมุมีตัวตนและจุดยืนบนพื้นที่แห่งใหม่ ซึ่งถูกสร้างผ่านการเฉลิมฉลองของชาวขมุที่เรียกว่า “บุญหมากเกรอะ” หรือ “ประเพณีปีใหม่ขมุ” (ธนพงศ์ ลมอ่อน, 2554)

4. ประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องได้กับบทบาทการท่องเที่ยววัฒนธรรมชุมชน

เมื่อจังหวัดเลยได้เปิดพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว ทั้งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ และที่สำคัญคือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งมีสถานที่ให้นักท่องเที่ยวได้มาสัมผัสวัฒนธรรมต่างๆ ของชาวเลยมากมาย เช่น พื้นที่อำเภอนาแห้ว อำเภอเชียงคาน และชาวไทดำบ้านนาป่าหนาดจึงถือโอกาสนี้นำเสนอตัวตนของชาวไทดำในด้านต่างๆ ให้แก่นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ด้วยเช่นกัน โดยมีการประชาสัมพันธ์ในเว็บไซต์ และเพจเฟซบุ๊กบ้านพิพิธภัณฑิ์ไทดำ นาป่าหนาด อีกทั้งยังมีการประชาสัมพันธ์ภายใน และภายนอกองค์กรส่วนท้องถิ่นของชาวจังหวัดเลย ภายในงานประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องได้มีกิจกรรมมากมายให้นักท่องเที่ยวได้ชม และมีส่วนร่วม คือ การชมการละเล่นแซปาง การชิมอาหารไทดำ การฟ้อนแคน และลานแสดงความเป็นอยู่ของชาวไทดำ

จากการที่ชาวไทดำได้นำเสนอตัวตนต่อนักท่องเที่ยวโดยนับตั้งแต่ปี 2539 ได้เปิดศูนย์วัฒนธรรมคนไทดำ ส่งผลให้ทำให้ประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องได้ ซึ่งเริ่มก่อตั้งในปี 2540 เป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวด้วย โดยชาวไทดำได้ร่วมกันจัดประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องได้ขึ้น ซึ่งประกอบไปด้วย ขบวนแห่ การละเล่นต่างๆ การจัดนิทรรศการนำเสนอวัฒนธรรมไทดำ การจำหน่ายสินค้าอัตลักษณ์ของชาวไทดำ และได้เชิญชวนประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวเข้ามา ร่วมกิจกรรม มาถ่ายภาพ มารับชม และมาร่วมในพิธีกรรมของชาวไทดำที่จัดขึ้น ซึ่งเป็นการส่งเสริม และพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนหันมาอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรม และความเป็นอัตลักษณ์ของชาวไทดำให้ดำรงอยู่

เป็นที่ยอมรับว่าเมื่อวัฒนธรรมไทดำได้เข้าสู่กระแสการท่องเที่ยว นั้นหมายถึงการนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเข้าสู่กระบวนการกลายเป็นสินค้าเพื่อนำเสนอต่อนักท่องเที่ยว ดังคำกล่าวที่ว่ากระแสหนึ่งที่เกิดขึ้นตามมาจากความต้องการของเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยวคือ การแปลงวัฒนธรรมให้ เป็นสินค้า (Commodification of Culture) ซึ่งหมายถึง ปรากฏการณ์ที่ทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้ถูกแปร ให้เป็นสินค้า ทั้งในรูปของวัตถุ เช่น สถานที่ท่องเที่ยว ของที่ระลึก หรือรูปแบบเหตุการณ์ เช่น เทศกาล ประเพณีหรือการแสดง เป็นต้น (Prathom, 2012) ดังนั้นประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องได้ซึ่งเป็นอัตลักษณ์หนึ่งในวัฒนธรรมของชาวไทดำจึงได้ถูกนำเสนอเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวตามกระแสโลกาภิวัตน์

บทสรุป

ประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องได้ หรือ ประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องไทดำ หมู่บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย จัดขึ้นในวันที่ 6 เมษายน ของทุกปี โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ชาวไทดำ บ้านนาป่าหนาด ได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ์สมภาร ในรัชสมัยล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 ตรงกับวันจักรี และวันรำลึกพระมหาจักรีบรมราชธิราชในราชวงศ์จักรี นอกจากนั้นแล้วยังมีวัตถุประสงค์เพื่อให้พี่น้องไทดำบ้านนาป่าหนาด และพี่น้องในพื้นที่อื่นๆ เช่น ไทดำจากจังหวัดเพชรบุรี ไทดำจากบ้านน้ำกุ่ม สปป.ลาว มาร่วมพบปะสังสรรค์กันเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา และแลกเปลี่ยนเติมเต็มข้อมูลด้านวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน มีกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การชมนิทรรศการวัฒนธรรมไทดำ การชมการแสดงเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวไทดำ นิทรรศการทอผ้า (ชินนางหาญ) การสาธิตการทำอาหาร และชิมอาหารพื้นบ้านของไทดำ การทำพิธีกรรมของชาวไทดำ โดยการจัดประเพณีคุ้มโฮมไทดำนั้น มีพิธีกรรมที่สำคัญ และเป็นเอกลักษณ์ที่สุดคือ การแซปาง เพราะเป็นพิธีกรรมที่แสดงความเคารพต่อหม่อมต หม่อมด่ ประจำหมู่บ้านของชาวไทดำบ้านนาป่าหนาด นอกจากนี้ การแซปางยังถือได้ว่าเป็นการฉลองความอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้าน และเพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข ประเพณีคุ้มโฮมไทดำมีบทบาทที่สำคัญ 4 ประการได้แก่ 1) บทบาทด้านการสร้างสำนึกและความสามัคคีในกลุ่มไทดำ เป็นการนำอัตลักษณ์ของกลุ่มตนมาผลิตซ้ำเพื่อบำรุงความเป็นชาติพันธุ์ไทดำ และยึดโยงความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำให้มีความแน่นแฟ้น 2) บทบาทด้านการสร้างเครือข่าย เป็นการประสานความร่วมมือจากชาวไทดำที่อยู่ในประเทศ และต่างประเทศ โดยมีการสนับสนุนจากภาครัฐ และเอกชน ส่งผลให้ประเพณีไทดำได้รับการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เป็นที่แพร่หลายในระดับท้องถิ่น และระดับประเทศ 3) บทบาทด้านการนำเสนออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม โดยมีการจัดนิทรรศการสาธิตวัฒนธรรมไทดำ เป็นการนำอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำมาผลิตซ้ำ เพื่อบำรุงความเป็นชาติพันธุ์ให้คงอยู่สืบไป 4) บทบาทด้านการท่องเที่ยววัฒนธรรมชุมชน ประเพณีคุ้มโฮมไทดำเป็นการส่งเสริม และพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนหันมาอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรม และความเป็นอัตลักษณ์ของชาวไทดำให้ดำรงอยู่ อาจกล่าวได้ว่ากระแสโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นไม่ได้ทำให้วัฒนธรรมของชาวไทดำบ้านนาป่าหนาดนั้นเลือนหายไป แต่กลับเป็นการก่อเกิดประเพณีคุ้มโฮมพี่น้องได้ ซึ่งเป็นพื้นที่ในการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวไทดำ การสร้างสำนึกและความสามัคคีของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อบำรุงอยู่ในสังคมได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- ดรรารัตน์ เมตตาริกานนท์ และ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2529). การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจการเมืองสังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน: กรณีศึกษาหมู่บ้านนาป่าหนาด. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ธนพงศ์ ลมอ่อน. (2554). การสร้างพื้นที่ทางสังคมของชาวมุสลิมในอำเภอเวียงแก่น ภายใต้บริบทของการเป็นชายขอบ. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นิรัช สุดสังข์ และ อสิริยาภรณ์ ชัยกุลลาบ. (2562). การออกแบบชุดแต่งกายสำหรับสตรีไทดำจากอัตลักษณ์ไทดำนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 11, 87-88.
- พยุภร นนทวิศรุต. (2555). ดำน้ำมีเจ้านาย: พลวัตของเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับการสร้างพื้นที่ทางสังคมในชุมชนชายแดนไทย - ลาว. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เพชรตะบอง ไพศุณย์. (2563). ประวัติไทดำบ้านนาป่าหนาด. (พิมพ์ครั้งที่2). เลย: รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์.
- Gotoเลย. (ม.ป.ป). (2565). พิพิธภัณฑสถานไทดำ บ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน. Gotoเลย. Gotoเลย. <<https://gotoloei.com/>> (สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2565).
- Prathom Hongsuwan. (2012). Editorial “When the e-san culture...becomes a commodity” In *Newsletterslsan Institute of Art and Culture Mahasarakrm University*, 1(3) March – April 2012, 2.

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

- กร ไพศุณย์. (7 ตุลาคม 2565). ประเพณีตุ้มโฮมไทดำ.
- เพชรตะบอง ไพศุณย์. (26 สิงหาคม 2565). ประเพณีตุ้มโฮมไทดำ.